

ПОНЯТТЯ «МАЙНО» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Добрєв М.В.,

*здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

Добрєв М.В. Поняття «майно» (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини)

Статтю присвячено автономному значенню поняття «майно», яке застосовує Європейський суд з прав людини. Акцентовано увагу на тому, що в національних правових системах підходи до визначення поняття майна, права власності були і залишаються різними. Зазначено, що до порушень з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю непоодиноким призводить розуміння майна як власності виключно на матеріальні речі, виключаючи інші права та інтереси (матеріально-правові інтереси), застосування формальної класифікації об'єктів права власності. Оскільки рішення Європейського суду з прав людини є джерелом права в країнах-учасниках Ради Європи, то національне законодавство не може суперечити Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини, тобто воно не може бути несумісним з ним.

Європейський суд з прав людини застосовує автономне значення поняття «майно», яке не залежить від формальної класифікації об'єктів права власності у національному законодавстві країн-учасниць Ради Європи, застосовує такі підходи щодо поняття «майно», поняття та змісту права власності, які б були сумісні з національними правовими системами.

В результаті аналізу практики Європейського суду з прав людини встановлено, що «майно» становить: 1) власність на існуючі матеріальні речі; 2) активи, включаючи вимоги, щодо яких суб'єкт може стверджувати, що він має принаймні «правомірне очікування», що вони будуть реалізовані; 3) інші права та інтереси, що становлять активи, і можуть розглядатися як «майнові права».

Майно, яке відноситься до сфери дії ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод становлять, в тому числі, економічні ресурси, на які фізичні особи не мають зареєстрованого права власності, але які належали споконвіку їх предкам та батьками, та які використовувалися їх предками і батьками і використовуються ними для здійснення господарської діяльності, а також дохід, який фізичні особи отримують від використання цих ресурсів.

Ключові слова: право власності, право-поведінка, право-вимога, право-претензія, право-користування, конституційне право людини і громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

Dobrev M.V. The concept of «property» (according to the practice of the European court of human rights)

The article is devoted to the autonomous meaning of the term «property» used by the European Court of Human Rights. Emphasis is placed on the fact that in national legal systems, approaches to defining the concept of property, property rights have been and remain different. The violation of property as ownership exclusively of material things, excluding other rights and interests (substantive legal interests), the application of a formal classification of objects of law leads to violations of the right of everyone to own, use and dispose of their property by public authorities and local governments. property. As the judgment of the European Court of Human Rights is a source of law in the member states of the Council of Europe, national law cannot contradict the Convention and the case law of the European Court of Human Rights.

It is noted that the European Court of Human Rights, applying the autonomous meaning of the term «property», which does not depend on the formal classification of property rights in the national legislation of the member states of the Council of Europe, applies the following approaches to the concept of «property», the concept and content of property rights. that would be compatible with national legal systems. As a result of the analysis of the case law of the European Court of Human Rights, it was established that «property» is: 1) ownership of existing material things; 2) assets, including claims that the entity can claim to have at least a «legitimate expectation» that they will be realized; 3) other rights and interests that constitute assets and can be considered as «property rights».

Property that falls within the scope of Art. 1 of Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms constitute, inter alia, economic resources to which natural persons have no registered property rights, but which have originally belonged to their ancestors and parents for economic activities, as well as income that individuals receive from the use of these resources.

Key words: property right, right-behavior, right-claim, right-claim, right-use, constitutional right of a person and a citizen to own, use and dispose of their property.

Постановка проблеми. В науці конституційного права одним з актуальних питань є питання поняття майна в практиці Європейського суду з прав людини [1-3]. Це зумовлено автономним значенням поняття «майно» в практиці Європейського суду з прав людини, яке не лише не обмежується власністю на матеріальні речі, а й не залежить від формальної класифікації у національному законодавстві країн-учасниць Ради Європи [4-8].

Ця дискусія поглиблюється в умовах тимчасової окупації частини територій одних країн-учасниць Ради Європи, іншими країнами-учасницями Ради Європи, а також в умовах проведення бойових дій на території країн-учасниць Ради Європи, наслідком чого є знищення об'єктів права державної, комунальної та приватної форм власності.

Стан опрацювання проблематики. Питання поняття майна досліджували в своїх працях і вітчизняні, і зарубіжні науковці (Л. Дешко, І. Коваль, О. Піфко, М. Савчин, Т. Слінько, О. Совгиря, Н. Шукліна та інші).

Водночас, питання поняття майна в контексті права людини і громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю залишається одним з найбільш дискусійним та потребує аналізу з огляду на практику Європейського суду з прав людини.

Метою статті є виявити підходи Європейського суду з прав людини щодо змісту поняття «майно».

Виклад основного матеріалу. В рішенні у справі «Doğan and Others v. Turkey», яка стосувалася примусового виселення селян з території, де було введено надзвичайний стан, у південно-східній Туреччині та відмови впродовж кількох років в наданні їм можливості повернутися, Уряд-відповідач подав заперечення, що деякі із заявників не надали документи, які підтверджували юридичний титул власності на майно у селі, про яке йшлося [9]. Суд визнав, що «...не було потреби вирішувати, чи за відсутності таких документів заявники мали право власності за національним законодавством. Питання полягало скоріше в тому, чи загальна господарська діяльність, яку здійснювали заявники, становила «майно», що відносилось до сфери дії статті 1 Протоколу № 1» [9].

У справі «Чірагов та інші проти Вірменії» та інших справах Європейський суд з прав людини мав розробити гнучкий підхід до поняття «майно» в розумінні ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції та доказів, які повинні бути надані заявниками, які стверджують, що вони втратили своє майно та житло в ситуаціях міжнародного або внутрішнього військового конфлікту [10].

Зокрема, у п. 146-147 рішення у справі «Чірагов та інші проти Вірменії» Європейський суд з прав людини наголошує, що «...Згідно з радянською системою права, громадяни мали право мати у власності житлові будинки, але не існувало приватної власності на землю, яка натомість вважалася державною власністю. Для Азербайджанської РСР (у тому числі для Нагірного Карабаху та Лачинського району та інших навколишніх територій, які тепер знаходяться під окупацією), ці норми були визначені в Конституції 1978 року, а також в Земельному кодексі 1970 року та Житловому кодексі 1983 року. Стаття 10.3 Житлового кодексу передбачала право власності на будинки, а Земельний кодекс, у статтях 4, 25, 27 та 28, визначав правила та порядок виділення землі особам для їхнього користування. Відповідно, будинки, у яких заявники проживали в Лачинському районі, були частиною їхньої особистої власності, тоді як земельні ділянки, на яких ці будинки знаходилися, були в їхньому «праві користування». Як уже згадувалося ... рухоме майно – худоба, килими, машини – які заявники вказували, що вони ними володіли (права на які також були захищені правом Азербайджанської РСР), ймовірно були знищені під час військового нападу на Лачин та в наступні роки. Також незрозуміло, чи були зруйновані їхні будинки, чи вони все ще повністю або частково цілі. Таким чином, вирішальним є дослідження значення «права користування» ... «Право користування» було єдиним титулом на землю, який могли отримати особи. Це право надавалося місцевою радою народних депутатів для кількох різних цілей, у тому числі для випасу худоби та ведення сільського господарства, а також – що найважливіше в контексті цієї справи – для спорудження будинку. Бенефіціари цього права були зобов'язані використовувати земельні ділянки суворо в цілях, у яких вони надавалися. «Право користування» надавалося безстроково або на певний період. Тому, якщо особа мала безстрокове «право користування» та дотримувалася визначеної мети, вона могла користуватися землею все життя. Більше того, це право могло передаватися у спадок» [10]. Таким чином, Європейський суд з прав людини мав з'ясувати чи становило «майно» з огляду

на автономний характер статті 1 Протоколу № 1 «право користування» землею? Чи застосовується ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції до прав, які фізичні особи мали і по відношенню до нерухомого майна – житлових будинків, і рухомого майна?

При цьому у законодавстві України та країн-учасниць Ради Європи немає єдиного підходу щодо поняття майна. До порушень з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю непоодиноким призводить розуміння майна як власності виключно на матеріальні речі, виключаючи інші права та інтереси (матеріально-правові інтереси), застосування формальної класифікації об'єктів права власності.

Таким чином, визначаючи ознаки права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю необхідно дослідити вироблені Європейським судом з прав людини підходи до поняття «майно» та його змістовного наповнення адже хоча Європейський суд з прав людини і звертається при розгляді справ до конституційних традицій країн-учасниць Ради Європи, тим не менш він застосовує автономне значення поняття «майно», яке не залежить від формальної класифікації об'єктів права власності у національному законодавстві країн-учасниць Ради Європи. Наголосимо, що оскільки рішення Європейського суду з прав людини є джерелом права в країнах-учасницях Ради Європи, то національне законодавство не може суперечити Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини, тобто воно не може бути несумісним з ним.

Європейський суд з прав людини в своїй практиці розвиває концепцію мирного володіння майном. Загальновідомо: стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три окремі норми:

1) перша норма «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном» має загальний характер; закладає загальний принцип мирного володіння майном;

2) друга норма «Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» охоплює питання позбавлення права власності та обумовлює його певними критеріями;

3) третя норма «Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» визнає, серед іншого, право держав-учасниць Конвенції (договірних держав) контролювати використання майна в загальних інтересах.

Таким чином, перша норма ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції закладає загальний принцип мирного володіння майном, в світлі якого має тлумачитись втручання держави у право мирного володіння майном (друга та третя норми).

Отже, однією з ознак права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю є наявність норми об'єктивного права, яка закріплює можливість мирного володіння майном та наявність гарантій від свавільного втручання держави в право мирного володіння майном.

У справі «Doğan and Others v. Turkey», яка, як вже зазначалося вище, стосувалася примусового виселення селян з території, де було введено надзвичайний стан, у південно-східній Туреччині та відмови впродовж кількох років в наданні їм можливості повернутися, Уряд-відповідач подав заперечення, що деякі із заявників не надали документи, які підтверджували юридичний титул власності на майно у селі, про яке йшлося [9]. Суд визнав, що не було потреби вирішувати, чи за відсутності таких документів заявники мали право власності за національним законодавством [9]. Питання полягало скоріше в тому, чи загальна господарська діяльність, яку здійснювали заявники, становила «майно», що відносилось до сфери дії статті 1 Протоколу № 1 [9]. Ствердно відповівши на це запитання, Суд зазначив таке (п. 139): «...Суд зазначає, що не оспорується те, що всі заявники жили у селі Бойдаш (Boydaş) до 1994 року. Хоча вони не мали зареєстрованої власності, вони або мали власні будинки, побудовані на землі їхніх предків, або проживали в будинках, які належали їхнім батькам, та обробляли землю, що належала останнім. Суд далі зазначає, що заявники мали незаперечні права на спільні землі в селі, такі як пасовища, земля для випасу, ліси, і що вони заробляли собі на життя скотарством та вирубкою дерев. Відповідно, на думку Суду, усі ці економічні ресурси та дохід, який заявники отримували від них, могли вважатися «майном» у цілях статті 1» [9].

Таким чином, майно, що відноситься до сфери дії ст. 1 Протоколу 1 Конвенції становить, в тому числі, економічні ресурси, на які фізичні особи не мають зареєстрованого права власності, але які належали споконвік їх предкам та батьками, та які використовувалися їх предками і батьками і використовуються ними для здійснення господарської діяльності, а також дохід, який фізичні особи отримують від використання цих ресурсів.

Висновки.

1. В національних правових системах підходи до визначення поняття майна, права власності були і залишаються різними. Європейський суд з прав людини застосовує автономне значення поняття «майно», яке не залежить від формальної класифікації об'єктів права власності у національному законодавстві країн-учасниць Ради Європи, а також застосовує такі підходи щодо поняття «майно», поняття та змісту права власності, які б були сумісні з національними правовими системами.

2. В результаті аналізу практики Європейського суду з прав людини встановлено, що «майно» становить: 1) власність на існуючі матеріальні речі; 2) активи, включаючи вимоги, щодо яких суб'єкт може стверджувати, що він має принаймні «правомірне очікування», що вони будуть реалізовані; 3) інші права та інтереси, що становлять активи, і можуть розглядатися як «майнові права».

3. Майно, що відноситься до сфери дії ст. 1 Протоколу 1 Конвенції становить, в тому числі, економічні ресурси, на які фізичні особи не мають зареєстрованого права власності, але які належали споконвік їх предкам та батьками, та які використовувалися їх предками і батьками і використовуються ними для здійснення господарської діяльності, а також дохід, який фізичні особи отримують від використання цих ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). P. 165-171.
2. Deshko L. Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №5. С. 365-368.
3. Deshko L. The principle of «de minimis non curat praetor» in International Law. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. №4. С. 5-15.
4. Ezer T., Deshko L., Clark N. G. et al. Promoting public health through clinical legal education: Initiatives in South Africa, Thailand, and Ukraine. *Human Rights Brief*. 2010. №17/27. P. 32. URL: <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/17/2ezer.pdf>.
5. Волков В., Дешко Л. Медичне право – реальність сьогодення. *Інформаційний правовий простір*. 2007. № 18. С. 45–48.
6. Волков В., Дешко Л. На захист медичного права. *Юридичний Вісник України*. 2006. № 8. С. 8.
7. Дешко Л., Боднар О. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Правничий часопис Донецького університету*. 2008. № 2. С. 76-81.
- 8 Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень / Г.Ю. Нечипорук, Ю.М. Бисага, В.В. Берч, Л.М. Дешко, Ю.Ю. Бисага, К.О. Нечипорук. Ужгород, ТОВ «РІК-У», 2020.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Doğan and Others v. Turkey». URL: [www.hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid2%22%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D](http://www.hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D)
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Агрокомплекс проти України» від 6 жовтня 2011 р. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-207965%22%5D%7D